

kõneleb Roxane'ile oma tunnetest oma sõnadega... ja kukub läbi, Roxane lah-
kub. Olukorra päästab Cyrano, kes rõdu all varjus viibides jälle laenab Chris-
tianile oma vaimu — ja saab sel kombel esmakordselt pihtida oma armas-
tust, oma häälega.

Kaputsiini munk toob Roxane'ile kirja krahv de Guiche'ilt, kes kangelas-
tegudele sõjaväljal on siiski eelistanud peitumist kloostriisse. Ta soovib kohe
Roxane'i juurde tulla. Valjusti lugedes moonutab Roxane kirja sisu: de Guiche
käskivat tal kohe Christianiga abielluda.

Cyrano peab päralt jõudnud de Guiche'i kinni lennukate luiskelugudega.
Kuni krahv Cyrano ära tunneb, on kaputsiin jõudnud Roxane'i Christianiga
paari panna. Raevunud de Guiche saadab gaskooni kompanii kohe lahinguväl-
jale. Cyrano töötab Roxane'ile hoolitseda, et Christian kirjutaks sageli.

III vaatus

Lahingulaager Arrasi all.

Gaskooni kompanii on sattunud piiramisrõngasse. Laagris valitseb nälg.
Igal hommikul teeb Cyrano ohtliku retke läbi rinde, et saata kiri Roxane'ile,
ikka Christiani nimel.

Christian igatseb Roxane'i järele, kes saab talt vaid «...kirju, kus kaunid
küll, kuid võõrad sõnad sees.»

De Guiche teatab, et on oodata rünnakut. Christian tahab saata Roxane'ile
viimse kirja; Cyranol on see juba valmis.

Kõigi hämmastuseks saabub Roxane ühes oma seltsidaami ja Ragueneauga.
Nad on tulnud tollas läbi rinde ja toonud kaasa rikkaliku pidusöögi.

Roxane palub Christianilt andeks, et ta varem armastas teda ta ilu pärast.
Nüüd ei hooliks ta, kui see ilu kaoks. Jahmunud Christian kõneleb sellest Cyra-
nole: «Ta armastab mu hinge, see on sind!» ja käsib Cyranol kõik Roxane'ile
selgitada. «Ta tehku valik!»

Cyrano saab vaevalt Roxane'i poole pöörduda, kui tuleb Jaloux Christiani
surmateatega. Nüüd ei saa Cyrano enam Roxane'ile midagi selgitada.

Algab lahing.

Epiloog

Viisteist aastat pärast Christiani surma on Roxane veetnud kloostriis. Muu-
tumatul on teda iga nädal külastanud Cyrano. Täna on teda oodata.

Jaloux palub Roxane'i seltsidaami hoiatada Cyranod: õukonnas räägitud,
et Cyrano, kel ta terava keele pärast on palju vaenlasi, saab varsti õnnetult
surma. Ent hoiatamiseks on hilja: ilmub Ragueneau, kes on pealt näinud, kui-
das ühest aknast pillatud Cyranole pähe raske tammepakk. Cyrano jäänud
raske peahaavaga voodisse.

Cyrano tuleb ikkagi Roxane'i juurde, ta vaid hilineb esmakordselt kõigi
nende aastate jooksul. Tema haavast ei tea Roxane midagi. Cyrano palub, et
Roxane annaks talle täna lugeda Christiani viimset kirja. Ta loeb seda valjusti,
kuigi on juba pime — teab ta ju seda kirja peast. Alles nüüd mõistab Roxane
kõik: «Teie hing mu pani värisema...».

Sisse tormavad Jaloux ja Ragueneau, mures Cyrano pärast. Roxane kuuleb
veel Cyrano enda käest viimase uudise — täna tapeti puupakuga ta nõbu
Cyrano.

*La terre me fut importune,
Je pris mon essort vers les Cieux,
J'y vis le Soleil et la Lune,
Et maintenant j'y vois les Dieux.*

CYRANO. DE BERGERAC.

Edmond Rostand (1868—1918) on maailmakirjanduses nii-öelda ühe-teosekuulsus, nagu seda on ka näiteks Cervantes, Defoe ja Gribojedov. Rostand'ilt pärineb küll veel mitu värssnäidendit ja paar luuletuskogu, aga «Cyrano» kõrvale on neil kõigil peaaegu ainult kirjanduslooline väärtus.

«Cyrano de Bergerac» ilmus 1897. aastal ja järgneva kolme aastakümne jooksul trükiti seda 672 000 eksemplari. Ühelt poolt oli selle hiiglamenu põhjus muidugi puhtkirjanduslikku laadi. Publik oli väsinud naturalismist, sümbolismist ja dekadentsist. Sädelev tagasihaare noore Hugo värvikas-romantilisse kunstitraditsiooni mõjus vabanemisenähtena kolmekordsest survest. Teiselt poolt — «Cyrano» ilmus parajasti mõned aastad pärast seda, kui Prantsusmaale kallati kaela Panama-skandaal ja Dreyfus'i protsessi kahelikordne saastapang. Progressiivne gallia vaim sai õhku Zola ja France'i publitsistikast, kuid ootas alles ideaalhelget ja traditsioonitruult sõnasäravat kirjanduslikku taaskehastust. Rostand'i lõustanäoline ja kristallpuhas mõõgamees astus sajandi lõpu korrumppeerunud belamiide Prantsusmaale otsekui vabastav ilmutus.

Muide, 1871. aasta kaotusest tingitud revanšistlikud mõttekäigud olid prantsuse kodanluse seas sellal üsnagi levinud ning Rostand'gi polnud neist vaba. Sõdur on üks tema lemmikkangelasi, ja sealjuures mitte lihtsõdur, vaid kõigepealt «...ammuste sõdade lustakas kõliseva mõõgaga sangar, kelle sõna sädeleb niisama nagu tema broderiid...». Ka Cyrano nähkse vammuse all on peidus selline sangar. Kuid teatripubliku ja lugejaskonna jaoks oli rõhk selle kangelase olemuses algusest peale tema julgusel ja protestivaimul, puhtusel ja demokratismil. Nimelt näidendi neile joontele juhib tähelepanu ka Gorki oma vaimustatud kirjutises Rostand'i komöödiast, mille etendust ta 1900. aasta jaanuaris Nižni Novgorodi laval nägi.

«Cyrano de Bergerac'i» nimikangelane on teatavasti ajalooline isik, kelle üldistest tüübijoontest ja eluloo põhimomentidest on näidendis enam-vähem kinni peetud. See Pariisi kalakaupmehe pojapoeg sündis 1619. aastal ja tõhtis lisada oma nimele aadli-de tänu sellele, et tema isa oli suutnud omandada Lõuna-Prantsusmaal Bergerac'i-nimelise läänivalduse. Saanud algõpetust küllaküreele, õpib ta mõned aastad Beauvais' kolledžis Pariisis, sukeldub nooruse-lobustustesse ning astub siis Carbon de Castel-Jaloux' kaardiväekompaniisse. Kuna see koosnes pea eranditult gaskoonidest, siis hakati ka gaskooni lisanimemega Bergerac'i sest ajast gaskooniks pidama. Kompaniis alustab ta üha süvenevaid kirjanduslikke katsetusi ning elab täiel haardel kaasa ka tolle rahutu ajastu sõdurielu. Lahinguis hispaanlaste vastu saab ta 1640. aastal Ar-ras'i all raskesti haavata, läheb erru ja kuulab Gassendi loenguid, mis kujutasid endast üht tolleaegse opositsioonilise mõtte koondumiskohta. Selle kõrvale viimistleb ta erilise hoolega ka oma kuulsat mõõgakäsitsemisoskust. Loomult üliimpulsiivne vaimukas riukukk, elab ta aastail 1642—1648 sõltumatult, viletsuses ja duellides, liitub Fronde'iga ja kirjutab hulga Mazarini-vastaseid asju. Samaaegselt valmivad tal ka utoopilis-satiirilised tähelepanulood «Teine maailm ehk Kuu riigid ja impeeriumid» ning «Päikese riikide ja impeeriumide koomiline ajalugu». Kuid 1651. aastal vahetab ta äkitselt mitte küll oma filosoofiat, vaid poliitilist leeri ja asub ründama kardinali vastaseid ning kaitsma absoluutset monarhiat. Kas Mazarini ostis ta lihtsalt ära või oli selle pöörde põhjuseks Fronde'i enda muutumine 1650. aastast alates Pariisi lihtrahva opositsiooniliikumisest kõrgfodaalide omavaheliseks võimuvõitluseks — see pole tänini selge. 1652. aastal astub Cyrano d'Arpajoni hertsogi teenistusse, tema tragöödia «Agrippina surm» pääseb lavale ja tekitab omajagu kõmu, komöödia «Narriks tehtud pedant» ilmus trükis ja Molière võtab siit puhtalt üle oma komöödia «Scapini riukad» kuulsast stseeni ning mõnda muudki. 1655. aastal kukub Cyranole salapärasel asjaoludel pähe puupakk, ta saab raskesti vigastada ja sureb varsti ühe sugulase juures maal. Tema kosmonaudi-lööd pääsevad ilmuma alles pärast tema surma tema sõbra Le Bret' toimetusel ja viimase poolt mõnetigi leevendatud kujul. Oma ateistlik-materialistlikelt mõttekäikudelt on need tolle ajastu kohta üllatavalt julged teosed — libertinistliku ratsionalismi tipp, milles sisalduvad juba kõik voltärluse eod. Cyrano eitab hinge surematust, jumala vajalikkust materia liikumisena mõistetud maailma

jaoks, loomisakti — kuna elu tekkimine on seletatav aatomite juhuslikust kombinatsioonist lähtuvana — ja olemuslikku piiri inimsoo ja loomariigi vahel. Ka XVII sajandi teadusliku revolutsiooni kirjandusliku kajastusena on see üli-huvitav teos. Muide pälviksid mõned Cyrano fantastilise kosmoselennu üksikasjad, kas või kaaluta oleku kirjeldus, tänapäeval eriti tunnustavat tähelepanu.

Tolle ajaloolis-faktilise olemuspoole on Rostand oma näidendikangelases suhteliselt kõrvale jätnud. Huvitav on aga märkida, et mitmed sõlmsündmused ja kõrvaltegelased on seal siiski ajaloolised. Kaasaegse jutustuse järgi oli luuletaja Lignière'il üht suurnikku solvanud epigrammi pärast kord tõesti vastas sadakond tapahimulist luurajat, kellest Cyrano tappis kaks ja haavas seitset. Ja mitte ainult Lignière, vaid ka Bellerose, Jodelet ja Montfleury (kellega ajalooline Cyrano tõesti tülis oli), juba mainitud Le Bret ja Carbon de Castel-Jaloux, Cuigy ja Renaudot, rääkimata krahv de Guiche'ist, hilisemast Grammont'i hertsogist, on ajaloolised kujud. Seda on ka pikk rida näidendis üksnes mainimisi esinevaid isikuid — luuletajad d'Assoucy, Benserade, Saint-Amant, Chapelain jt. Oma tinglikul, aga nüüdislugejale õige kõnekal viisil on seda ka Dumas' suurematu musketär d'Artagnan, kes esimese vaatuse duellijärgses stseenis mööda vilksatab. Ei saa salata, et selline kultuurilooline «pidestatus» lisab teosele omapärast võluhelki.

J A A N K R O S S
(Järeisõna E. Rostand'i näidendile «Cyrano de Bergerac», Tallinn, 1964)

Lavastusala juhataja — ÜLO MATESEN

Dekoratsiooniala juhataja — ELSA MÄNDSALU

Kostüümiala juhataja — LEIDA TALLO

Valgustusala juhataja — EVALD RADIK

Grimm ja parukad — ILLI-ANN KALE

Rekvisiidiala juhataja — META KALT

Kunstnik-butafor — VÄINO VAHTRIK

Pealavameister — HEINO LILLIPUU

Hind 20 kop.